

Kitap İncelemesi / Book Review

Canan Seyfeli, *Millet Sistemi mi? Rum ve Ermeni Patrikliği'nin İdaresi ve Osmanlı Devlet Salnameleri (1847-1918)*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2019, 320 s. ISBN: 978-605-1962-77-1*

Canan Seyfeli, “*The Nation System? Administration of the Greek and Armenian Patriarchate and Ottoman State Yearbooks (1847-1918)*”, Çizgi Kitabevi Publications, Konya 2019, 320 p. ISBN: 978-605-1962-77-1

Mehmet DERİ**

Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received: 17/05/2023 Düzeltme/Revised: 16/06/2023 Kabul/Accepted: 16/06/2023

Kitap İncelemesi / Book Review

Atıf / Cite as: Deri, M. (2023). Canan Seyfeli, *Millet Sistemi mi? Rum ve Ermeni Patrikliği'nin İdaresi ve Osmanlı Devlet Salnameleri (1847-1918)*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2019, 320 s. ISBN: 978-605-1962-77-1. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 114-117. <https://doi.org/10.52735/bellek.1298481>

ÖZ

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin idarî yapısı hakkında yapılan akademik çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu konudaki çalışmalardan biri de Prof. Dr. Canan Seyfeli'nin, “*Millet Sistemi mi? Rum ve Ermeni Patrikliği'nin İdaresi ve Osmanlı Devlet Salnameleri (1847-1918)*” başlıklı çalışmasıdır.

Çalışmanın iki ana amacı olup birincisi Rum ve Ermeni cemaatlerinin Osmanlı Devleti tarafından idare ediliş biçimlerini ortaya koymak; ikincisi ise Osmanlı Devlet Salnamelerindeki idari yapılarını ve durumlarını açığa çıkarmak ve bütüncül olarak görülmesini sağlamaktır. Bu yapılırken de Rum ve Ermeni patrikliklerinin 1847-1918 yılları arasında çıkmış olan Osmanlı Devlet Salnamelerinden faydalanılmıştır.

Çalışmanın temel hedefi, Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin idarî yapısı hakkında “fetihten önceki yapının korunması geleneği” şeklinde isimlendirilen kendi görüşünü ortaya koymaktır. Bunun için önce gayrimüslimlerin idari sistemine dair daha çok “millet sistemi” fikrine dayanan görüşler yanında “iltizam sistemi” gibi fikirlerin eleştirisi yapılmıştır. Ardından yazara ait “fethin öncesi geleneği” fikri Yahudi, Rum, Ermeni, Süryani ve bunlarla ilişkisi bulunan diğer kilise ve toplulukların fethin öncesi ve sonrasındaki durumları tespit edilerek idari mekanizma içerisindeki yerleri açığa çıkarılmıştır. Ayrıca çalışmada gayrimüslimlerin idarî yapısını etkileyen ve

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “*Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde*” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbirini gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma “*Etik Kurul İzni*” gerektirmeyen bir çalışmadır.

** Bağımsız Araştırmacı, mehmet.deri@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2287-9330

açığa çıkaran iki önemli patriklik; Rum Patrikliği ve Ermeni Patrikliği müstakil olarak ele alınmıştır. Böylece bunların “fethin öncesi geleneği” fikrinden hareketle fetihten önceki durumları, fetihle şekillenen idareleri, sivil manada idarelerine bağlı kiliseler ve bunların Osmanlı Devlet Salnamelerine yansımaları akademik bir perspektiften ele alınıp incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Millet Sistemi, Ermeni Patrikliği, Rum Patrikliği, Osmanlı Devleti, Salnameler.

ABSTRACT

The number of academic studies on the administrative structure of non-Muslims in the Ottoman Empire is increasing day by day. One of these personal studies is Prof. Dr. Canan Seyfeli's, “*The Nationality System? The Administration of the Greek and Armenian Patriarchate and the Ottoman State Yearbooks (1847-1918)*” is the work of the booklet.

The aim of the study is to reveal the way in which the first Greek and Armenian communities were governed by the Ottoman State; the second is to reveal the administrative structures and situations in the Ottoman State Yearbooks and to influence the perspective as a whole. While doing this, the Ottoman State Yearbooks of the Greek and Armenian patriarchates, which were published between 1847-1918, were used

The main aim of the study is to reveal the existence of the non-Muslims in the Ottoman Empire, which is defined as the “protection shield before the conquest” about the administrative structure. For this, firstly, besides the opinions based on the idea of “nationality system” about the management system of non-Muslims, absolute criticism such as “iltizam system” was made. The idea of “pre-conquest tradition” belonging to the next author, Jewish, Greek, Armenian, Syriac and other churches and communities in relation to objects, and their place in the administrative mechanism after the encroachment before and after the conquest were revealed. In addition, two important patriarchates that formed and revealed the administrative structure of the non-Muslims they included; The Greek Patriarchate and the Armenian Patriarchate were handled independently. Thus, based on the idea of their “conquest tradition”, the administrations shaped by the conquest, the churches affiliated to their civil administration and their reflections on the Ottoman State Yearbooks were examined from an academic perspective.

Keywords: Nationality System, Armenian Patriarchate, Greek Patriarchate, Ottoman State, Yearbooks (Salname).

Çalışmanın ana iddiası Osmanlı Devleti’nde gayrimüslimlerin idarî yapısıyla ilgidir. Bu konuda yazar, birçok makale ve bazı kitap çalışmalarında dile getirdiği görüşünü “*fetihden önceki yapının korunması geleneği*” şeklinde tanımlamıştır. Eser, “*Millet Sistemi mi?*” diye adlandırılırken Türkiye’de 1990’dan beri yazılıp çizilen, ancak kavram olarak kabul edilen ve açıklamaya çalışılan, çok az çalışmada bazı yönleri ancak eleştirilen bir tanımlamaya, “Millet Sistemi” fikrine ve bu fikrin etrafındaki görüşlere, önyargı niteliğindeki yaklaşımlara bir soru işaretiyle yeniden düşünmemin mümkün olduğunu, hatta yeniden düşünme, sorgulama ve eleştiriyle yeni fikirler üretilebileceğini vurgulamıştır. Bunun için önce görüşler irdelenmiş, ardından farklı bir fikir ortaya koyarak meseleyi yeni bir bakış açısıyla tartışmaya ve değerlendirmeye açmıştır.

Çalışmanın amacı; Osmanlı Devleti’nde gayrimüslimlerin idarî yapısının geleneksel bir isminin bulunmadığı, Batılı kaynakların bu tanımlamayı ürettiği ve bunun ülkemizde yabancı dildeki kaynaklara haddinden fazla değer verme, tarihçilerin gelişigüzel kullanması, eleştiriye tâbi tutulmadan benimsenmesi vb. gibi nedenlerle kabul edildiği, oysa kendi kültür ve geleneğine içeriden bakan araştırmacılar olarak konuyla ilgili kavram ve tanım geliştirilebilmenin mümkün olduğunu ortaya koymaktır.

Eser; giriş, üç bölüm, sonuç ve ek kısmından oluşmaktadır.

Girişte (s. 13-19); araştırmanın amacı ve hedefleri bölümlere göre işlenmiştir. Osmanlı’daki gayrimüslimlerin idarî yapısı hakkında yeni bir fikir ortaya koyması nedeniyle hem çalışmanın hem de konunun önemi üzerinde durulmuştur.

Birinci Bölüm (s. 21-78); “*Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin İdaresi: Millet Sistemi mi?*” başlığı altında ele alınmıştır. Bununla iki büyük Osmanlı gayrimüslim cemaati olan Rum ve Ermeni cemaatinin idare biçiminin daha açık şekilde belirlenebilmesi için bir anlamda teorik boyutu önce irdelenmiştir. Ayrıca burada bir soruyla gayrimüslimlerin idarî yapısı hakkındaki görüşlerin sorgulanması ve kültürel, geleneksel, dinî, sosyal ve siyasî anlamda daha gerçekçi ve daha uygun fikirler üretilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu nedenle önce “*Millet Sistemi mi?: İsim, Kavram ve Gerçek*” başlığı altında genel kabul gören ve yaygın şekilde kullanılan “millet sistemi” fikri eleştirilmiştir. Bu tabirin önce Batılı kaynaklarda geçtiği, Türkiye’de 1990 itibarıyla kullanılmaya başladığı, kısa zaman içerisinde yaygınlaştığı, ancak pek eleştiriye tâbi tutulmadan benimsendiği ve her araştırmacının bazı farklılıklarla sunduğu görülmüştür. Hatta ismi “Millet Sisteminin Kuruluş Mitleri” (1982) anlamına gelen makalesinde eleştiren ve farklı bir görüş ileri süren Benjamin Braude’un fikirleri dahi Türkiye’deki yönelimden farklıdır. O, millet sisteminin ancak Tanzimatla birlikte aranması gerektiği düşüncesindeyken diğer çalışmaların hemen tamamında tüm Osmanlı’ya hasredilmiştir. Yerli bir fikir olarak Kenan Macitoğlu’nun “iltizam sistemi” fikri dikkate değerdir. Ancak bu eserde vergi, dolayısıyla ekonomiye indirilmesi nedeniyle genel ve kuşatıcı bir tanım olmaması yönüyle eleştirilmiştir. Ardından yazar, kendi görüşünü “*Fetihten Önceki Durumun Korunması Geleneği*” başlığıyla ortaya koymuştur. Braude’un aslında bir sistem olmadığı yönündeki fikirleri genel itibarıyla değişimleri, özellikle Tanzimat ile meydana gelen değişiklikleri esas almaktadır. Değişimleri inkâr etmeyen yazar, bunun systemsizlik olmadığını, sistemi daha öncesinde aramak gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla bunun beratlarda belirtildiği üzere Hz. Ömer (r.a.), Selahaddin Eyyubi’nin çizgisinde ve Fatih’in kanunnamesinde söylendiği gibi geçmişten geleceğe gelişerek uzanan örf ve geleneğe bağlı kendisine ait bir sistemi bulunduğu gösterilmiştir. Buna göre fetih belirleyici ve biçimlendirici unsurdur. Çünkü ilk hâkimiyettir ve ilk şekillendirme gerçekleşir. Osmanlı gayrimüslimlerinin fetih öncesi durumları ne ise öylece serbest bırakırken, bunu koruma esaslı olarak idare etmiştir. Bu, kendi dinî iç işleri ve Osmanlı ile ilişkileri doğrultusunda iki yönlü şekillenmiştir. Din ve mezhep değiştirme yasaktır, çünkü önceki durumun korunması esastır. Devlet ile ilişkilerinde ise karşılıklı anlaşma esastır. Mesela, Süryanilerin İstanbul Ermeni Patrikliğine bağlanma isteğinin kabul edilmesi gibi. Tanzimat dönemindeki hızlı değişim, modernleşme ve Batı ülkelerinin baskısı gibi nedenlerle cemaatlerin idaresinde zorunlu değişiklikler olmuştur. Ancak Osmanlı sistemli, aniden devlet kararıyla bütün cemaatleri yeniden şekillendirmeye gitmemiş, aksine fetihten önceki yapıyı korumaya çalışmıştır. Mesela Süryaniler, bir nizamname istemelerine rağmen bu istek gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla gelenek kendiliğinden geliştiği gibi Osmanlı ile birlikte yavaş yavaş kendiliğinden yıkılmıştır, hatta bu Cumhuriyet döneminde dahi sürmüştür. Konu Yahudiler, Rumlar, Ermeniler ve bunlara bağlı cemaatler üzerinden işlenirken fetihten önceki durumlarının korunduğu ortaya konmuştur.

İkinci Bölüm (s. 79-200); “*Rum Patrikliği’nin İdaresi ve Osmanlı Devlet Salnameleri (1847-1918)*” başlığı altında ele alınmıştır. Bu başlıkla Rum Patrikliği’nin idaresinin fetihten önceki durumun korunması geleneğine göre biçimlendiğini ortaya koymak hedeflenmiştir. Bunun için Patrikliğin fetihten önceki durumunun anlaşılması için “*Fetihten Önce Rum Patrikliği: İmparator ve Patrik*” başlığıyla konu işlenmiştir. Böylece fetihlerle ele geçen, özellikle Avrupa’daki Rum Patrikliği’ne bağlı grupların idaresinin anlaşılması hedeflenmiştir. “*Osmanlı Devleti’nde Fener Rum Patrikliği*” başlığıyla ise Patriliğe bağlı şehir ve bölgelerin, Osmanlı’nın fethiyle birlikte yeniden şekillenmesi, ancak dinî konularda serbest bırakılmaları işlenmiştir. İstanbul dışında Yunanlar, Arnavutlar, Bulgarlar, Romenler ve Rum Melkitler gibi farklı cemaatlerin Rum Patrikliği ile idari ilişkilerinin fetihten önceki durumun korunması ilkesine göre yönetildiği ortaya konmuştur. “*Osmanlı Devlet Salnamelerinde Rum Patrikliği (1847-1918)*” başlığında zikredilen tarihler arasında çıkan salnamelerde, Rum Patrikliği’nin idaresi patrikler ve metropolitlik gibi diğer rütbelerdeki ruhaniler ve idare ettikleri merkezler,

71 yılı kuşatan 68 sayılı resmi bir kaynakta ele alınırken, Osmanlı'nın gayrimüslimlere yaklaşımını ve idare biçimini örnekler üzerinden ortaya koyma hedeflenmiştir.

Üçüncü Bölümde (s. 201-288); “*Ermeni Patrikliği'nin İdaresi ve Osmanlı Devlet Salnameleri (1847-1918)*” başlığı ile fetihten önceki durumun korunması geleneği ikinci bir örnek üzerinden işlenmiştir. Bunun için önce Osmanlı Ermenilerinin dinî yapısı ve fetihten önceki durumlarını açıklığa kavuşturma ve fetih sonrasındaki durumlarının anlaşılması hedefiyle konu “*Osmanlı Devleti ve Ermeni Kilisesi*” başlığı altında irdelenmiştir. Ardından “*Osmanlı Devleti'nde İstanbul Ermeni Patrikliği*” başlığıyla İstanbul'da Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulan İstanbul Ermeni Patrikliği üzerinden tüm Ermenilerin idaresinin biçimlenmesi ele alınmıştır. Bu noktada özellikle Süryani, Kıpti ve Habeş kiliselerinin Yavuz Sultan Selim'in Kudüs Ermeni Patriği Sarkis'e verdiği berat ışığında Yavuz döneminin Ermenilerin idaresinde bir dönüm noktası olduğu ortaya konmuştur. Sonradan Osmanlı topraklarına katılan Ecmiatzin gibi hiyerarşik anlamda Patrikliğin üstünde olan bir bölgenin de Ermenilerin kendi aralarındaki ilişkiden kaynaklı olarak Patriliğe tabi olması söz konusudur. Son olarak “*Osmanlı Devlet Salnamelerinde Ermeni Patrikliği (1847-1918)*” başlığı altında, İstanbul Ermeni Patriğine tabi olan Sis ve Ahtamar Katolikoslukları ve Kudüs Ermeni Patrikliğinin yargı alanı içerisindeki murahhasalıkların durumu, yani ruhani merkezler ve bunların idarecisi olan 68 sayılı resmî kayıtlar (salname) değerlendirilmiştir.

Sonuç kısmında (s. 289-293) ise çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılmış, ulaşılan veriler ve tespitlere dikkat çekilmiştir. Temel olarak gayrimüslimlerin idarî yapısı teorik olarak, Rum ve Ermeni Patrikliklerin idaresi ise örneklem olarak incelenmiş, “fetih öncesi durumun korunması geleneği”nin Osmanlı'nın sonuna kadar yürütülmeye çalışılan ve yazılı olmayan bir gelenek olduğu sonucuna varılmıştır.

Ek kısmında (s. 315-320) ise “*Osmanlı Devlet Salnameleri ve Gayrimüslimlerle İlgili Bölümler*” başlığı altında salnamelerin 68 sayısında künyesi ve gayrimüslimlerle ilgili sayfaları verilmiştir.

Netice itibarıyla bu çalışma; Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin idarî yapısına ilişkin orijinal fikirler ortaya koyması, alanında yapılan ilk çalışmalardan olması, Ermenice kaynaklar başta olmak üzere zengin bir akademik literatür kullanılarak hazırlanmış olması, konuların bütüncül ve sistematik bir şekilde ele alınması, yazarının konuya olan hakimiyeti, özgün yorumları ve değerlendirmeleri, kendi alanında daha sonra yapılacak akademik araştırmalara ciddi bir literatür katkısı sunması nedeniyle alana ilgi duyan akademisyenler ve araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır.